

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pōli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 4 gold., za pol leta 2 gold., za četrt leta 1 gold., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gold. 60 kr., za pol leta 2 gold. 40 kr., za četrt leta 1 gold. 30 kr.

V Ljubljani 5. avgusta 1885.

Obseg: Uzorni šolski vrt. — Kaj grabljenje listja gozdu škoduje? — C. kr. kmetijska družba kranjska. — O šolskem zdravstvu. — Zemlje- in narodopisni obrazi. — Mnogovrstne novice. — Naši dopisi. — Noviĉar.

Gospodarske stvari.

Uzorni šolski vrt. *)

Pred nami leži čveterooglati kos zemlje, obdan z leseno ograjo, skozi katero se sicer vidi, a ne dá vlomiti. Skozi široka vrata vstopimo v vrt ter korakamo po pripravnem, od začetka ravnem, potem zavitem potu proti šolskemu poslopju, ki se dviga iz ozadja vrtnih nasadeb. Za trenotek časa obstanemo ter vživamo pogled, ki se nam tukaj kaže. Šolsko poslopje je na proti nam obrnjeni, to je, južni strani prevleĉeno z lepim trtnim špalirjem in izmed živozelenega vejovja bliščé se velika, svetla okna. Pritliĉno ob zidu šole obdaja poslopje ozek, s travo obsejan prostor, kateri je zasajen s cveticami in drugimi lepotiĉnimi rastlinami. Na desno poslopja je vodnjak obsejan od lepe vrbe žalostnice in na levo razprostira se z lepo nizko travo zaledinjen prostor, prepreĉen s stezami ter zasajen z razliĉnim drevjem in grmovjem. Tam tudi se dviga čebelnjak ter dve s zelenjem obraščeni lopi, ki vabite gosta k počitku. Pa zapustimo ta del v pokrajinskem slogu obdelanega vrta ter oglejmo si sprednje nasade. Tu vidimo podobo strogega reda; ravna pota in enakomerno ter simetriĉno postavljena drevesa in druge rastline. Na desni strani je zelenjadni vrt in na levi je pa drevesnica, razdeljena v več enako velikih leh.

Ker vrt obstoji uže več let, nahajajo se drevesca v vseh dobah izgoje, njih starost in sorta je pa zabilježena na svetlobarvani plošĉi, ki visi ob drevesu. Izpraznene drevesniĉne lehe obsejane in zasadene so z gospodarskimi rastlinami. Drevesnica izvrstno izgleda vsled moĉnih, brez presledka v redu stojeĉih ter tu rasteĉih drevesc.

Ker je na drevesniĉnih lehah, koder se praha za drevje vrši, mogoĉe v tem času druge rastline pridelovati, sme se drevesnica brez škode drugim kmetijskim strokom precej velika narediti. Ker se morajo te lehe za pridelovanje rastlin večkrat in dobro predelati in moĉno gnojiti, zato so lehe čez 2 leti zopet sposobne za drevesnico.

Na teh poskuševalnih lehah vidimo marsikako zanimivo rastlino. Na gnojenih lehah raste lepa turšica, koje seme se bode razdelilo med gospodarje, ker kupci posebno radi kupujejo in dobro plaĉujejo to sorto turšice. Tukaj je tudi prostor, na katerem mladež zamore spoznavati moĉ gnoja. Skuša se tudi dokazati veĉa vrednost setve v vrstah memo one počez.

Sedaj se podamo k zelenjadnemu vrtu, kjer najdemo krepko humozno zemljo, ki zamore nastati le pri vstrajnem in popolnem obdelovanju zemlje. Zelenjada je vsa lepo razvita. Razjasnila, ki nam jih dá prijazni spremljevalec, so tako zanimiva, da jih tukaj ponovimo. Zelenjadni vrt je bil prvi del šolskega vrta, on je toraj njegova podlaga. Zemlja sama na sebi ni bila slaba, za pridelovanje zelenjave pa vendar ne zadostna. To je vaški župan tudi sprevidel ter je napravil „biro za gnoj“, ki je bila tako obilna, da je bilo mogoĉe dobro gnojiti, zraven pa še nekaj gnoja shraniti. Kmetje so rekli, da hoĉejo v jeseni še nekaj gnoja dati. Pa na svežem gnoji ne stori vsaka zelenjad dobro. Še le, ko se je v jeseni zemlja dobro prekopala, ko jo je mraz prešinil, ko je zemlja temneja postala in dobila še nekaj gnoja zaštonj, potem je bilo še le mogoĉe, zelenjado pridelavati. Kolikor je bilo mogoĉe semena pridelati, razdelilo se je vse med otroke, ki so ga nesli svojim materam, katere so to ali ono po šolskem vrtu posnele. Uĉitelj je marsikaj uĉinil. Na vogle zelenjadnega vrta vsadil je pritliĉno drevje, ki je čez malo časa obilo rodilo najveĉi in najlepši sad. Županu je to dopadlo in hotel je tudi on imeti tako drevje. Zarad tega posvetuje se pri uĉitelju, ta mu pa pové, da je uže dalje časa njegova želja, imeti kak prostorček, na katerem bi ne izgojeval le pritliĉnega drevja, ampak tudi visokodebelnato. Potem dobil bi gospod župan lepo drevje brezplaĉno. Čez dobrega četrt leta dal se je uĉitelju tikoma njegovega zelenjadnega vrta lep kos zemlje; no, sedaj se je naredil glavni pot in njemu na levo drevesnica.

Čez nekaj let prišlo je še boljše. Ko je stara šola premajhna postala ter gosposka silila občino k zidanju novega poslopja, rekel je uĉitelj, da bi bilo zeló želeti, šolo tikoma šolskega vrta zidati. Precej za vrtom so dobra tla, vodnjak bi se dal tam prav lahko izkopati itd. Obĉina, katera je vsled uĉiteljevega delovanja sprevidela, da ima uĉitelj nekaj „v glavi“, ubogala ga je in tako je prišla šola v tesno zvezo z vrtom.

*) Po knjigi: „Einrichtung und Bewirtschaftung des Schulgartens“. Spisal Aleksander Mell, profesor na c. kr. pripravnici v Mariboru.

senci poslopja naredil se je telovadni prostor in ostali nakupljeni prostor se je pa zasadil v obliki parka. Učitelj napravljal je izlete v sosedni gozd, tantje pa z njim; tukaj je bila smréka, ki mu je dopadla, tam borovec, tam brinjev grm, tisa in mecesen, in kmalu imel je lepo zbirko drevja, ko jo je v svoj park presadil. Vsako drevo je dobilo tablico s svojim imenom.

Med tem, ko nam je gospod učitelj te lepe reči razkazoval, odpró se šolska vrata in vun stopajo učenci spremljevani po mlajšem učitelji. Nekaj učencev gré mirno proč, drugi hitijo pa po orodje. Nekaj jih uže natanko vé, kaj imajo storiti, druge pa učitelj še le podučuje. Predno se naš spremljevalec k nam nazaj vrne, kajti tudi on je v nekem učence podučeval, gledali smo tiho lepo vedenje učencev. Pri tem nas je iznenadilo delovanje otrok tikoma zrelega sadja, ne da bi kedo kaj odtrgal. Mi vprašamo gospoda učitelja: Ali otroci ne trgajo sadja? Uže dolgo, ne, pravi g. učitelj, vsi vrtni pridelki so otrokom skor sveti in gotovo je šolski vrt dobro izgojevalno sredstvo, otroke odvaditi nepotrebnega poželenja.

Za nasadom, obstoječim iz visokega lepotečnega grmovja, je prostor za pridelovanje in obdelovanje komposta. Vse, kar se na vrtu najde in kar se ne dá več porabiti, se semkaj zmeče ter če je mogoče, še primeša gnoja, cestnega blata in gnojnica iz stranišča. Kompost napravljati naučili so se srenjčani še le od učitelja.

Sedaj stopimo bliže na zaledinjeni prostor, kjer najdemo v majhnih lešicah rasteče razne rastline: Gospodarske, strupene in zdravilne rastline.

Vidite gospôda, pravi gospod učitelj, to je moj ponižni botanični vrt; na tem dobim za nazorni poduk potrebnih rastlin, kolikor jih ne dobim na drugih delih tega vrta. Ta prostor imajo pa otroci še posebno radi in to zarad veliko lepih cvetic, veči učenci pa pridno prebirajo tablice z imenom rastline, ter se tako najbolje podučujejo v rastlinstvu.

Ko smo pri odhodu hoteli izraziti gosp. učitelju naše priznanje, zavrnil nas je rekoč: Ako tam v senci, obdan od svoje obitelji, sedim ter vidim pred saboj ta vrt in mi občutki rekó, da se imam le sebi zahvaliti za vse to, kar tu vidim, potem bi z nikomur na svetu ne menjal, in bi nikdar mesta mojega delovanja, to je, šole in vrta ne zapustil. V težavah in obilem delu pretekla so prva leta, da, celó denarne žrtve moral sem trpeti, pa z veseljem sem vse to storil. Marsikako zasmehovanje me je žalilo pri tem ali onem delu in le pregovor: „vstrajnost pelje do cilja“ me je tolažil. Veliko mi je bilo včasih pretrpeti od občanov, pa ko sem gojil moje rastline, ako sem opazoval njih razvitek, ako me je iznenadilo kako lepo cvetje ali sad, če sem videl, da je ljubezen do vrta in do narave tudi prešinila učence, potem povrnili se mi je vedno vnovič delalna moč in onemogli roki dvignili ste se vnovič k delu.

Šolski vrt ne more vzrasti čez uoč iz zemlje; treba je leta in leta, ako se hoče kaj poštenega narediti in vendar se nikdar ne izgotovi, ker vedno se človek še kaj boljšega, novega nauči.

Kaj grabljenje listja gozdu škoduje?

Odpadlo listje in iglice so edini naravni gnoj za gozd. Stvarnikova previdnost je tako vravnala, da odpadlo listje in igličevje gozdni spodrasti prihaja na korist. Korenine gozdnih drevés se namreč navadno prav po vrhu po zemlji raztezajo, in tanjši koreninice poganjajo med steljo, imajo tedaj ta namen, da gnoj-

nino iz listja in igličevja srkajo v-sé. In tako nas prav previdnost modrega Stvarnika opominja, da bomo varčni ter vse v prid obračajmo, da se nič ne zgubi.

Zdaj bi hotel slišati kmeta, kako bi rentačil za tatom, kateri bi mu po noči gnoj z njive ali travnika pograbil: in vendar on sam sebi tako dela, ki v gozdu steljo, to je, pravi gozdni gnoj do gole zemlje pograblja! Lej kmet! tako si ti svoj lastni tat. Gozdna stelja zaradi svoje rahle lastnosti in srkajoče moči je podobna gobi, katera veliko vlage nase vleče in jo v sebi drži. Taka okoliščina ohrani zemljo in korenine vlažne in jih storí zmožne, da deblu vedno nove mokrotnosti in živežnosti dopeljujejo. Res se povsod opazuje, da v vlažno-gorkih letih drevje v višavo in debelost veliko obilniše dojemlje, kakor pa o suhih letinah; to kažejo letnice (vsakoletni odrastni krogi na drevesih).

Listje po tleh pa ne daje samo vlage, temuč tudi lepo varuje in gojí mala koreninska laknica, ki iz zemlje v to steljo segajo, varuje po zimi prehudega mraza in poleti vročine. Ako vzameš to steljo, se zemlja naglo in globoko usuší, in pa toliko bolj, kolikor trša in gostejša so tla. Rahla zemlja se nikoli tako ne izsuší, kakor gosta. Po solčnih in strmih krajih se to še dosti huje godí, kakor pa po senčnih, in vendar s tacih krajev najraji steljo grabijo. Če tudi se listje in igličevje po tacih solčnih krajih močno posuší, je vendar še zmiraj kakor pogrinjalo za tla, ki ima veliko vlage v sebi. S tem, da se tla suše, vročini in mrazu izpostavijo, ker se jim stelja vzame, se rasti lesa godí prav velika škoda. Skušnje so dopričale, da zemlja v gozdu, ako se vedno in vedno do golih tal stelja odjemlje, postane veliko revniša; ne le da les zlagoma v svoji rasti močno zastaja, temuč tudi listja je v njem čedalje manj. To je tudi čisto očitno, ker listja mora toliko več ali pa manj biti, kolikor bolja ali slabša je rast.

Ako so tla v gozdu s steljo pokrita, se velik del dežnice pridržuje, in kar je odteče, je večidel čista; z odrte gozdne zemlje pa je veliko več uteče in še veliko rodovitne prsti seboj podrgne. Iz gozda, kjer je stelja pograbljena, kmalu po velikem dežji teče veliko vode, iz gozda s steljo pa tudi po daljšem deževanju le malo. Po celih okrajinah, kjer se stelja neprizanašljivo grabi, ima to te žalostne nasledke, da pri deževji vode nevarniše narastejo. Priča tega so strašne povodnji reke Rone na južnem Francoskem. Škoda neprizanesljivega grabljenja stelje (z železnimi grabljami, do gole zemlje, vsake 3—4 leta) se ne pokaže tako naglo in očitno, kakor škoda obsekovanja. Tudi gozdna zemlja je tako različna, da v enem kraju more več, v drugem manj tacega odiranja prenašati, ter se ne razodene tako naglo in očitno to skazljivo gospodarstvo. Drevje namreč še zmiraj po nekoliko raste, ohrani svojo prejšnjo podobo in še le v 20—30 letih vsako nebrlavo oko očitno vidi, kako napačno se je gospodarilo.

Navadni nasledki neizmerne grabljenja stelje so ti, da sploh manj lesa zraste in zlasti lesa za imenitnišo rabo; pa tudi to, da jame drevje gnjiti, trohneti, sušiti se v deblih, v strženu, v vrhovih, od tod potreba, da se mora kolobarni čas posekovanja veliko obkrajšati. Najhuje pa je to, da se gozdna zemlja sčasoma tako skazi in izpije, da zlahkniše drevje več ne more odraščati, torej le z manjšim zadovoljni borovec prihaja na njih mesto, pa tudi ta sčasoma prav revno raste. To je velika škoda, ako se pomisli, koliko vrednost imajo smreke, jelke, hojke in uže celó dragi mecesen. Poslednjič je še vedeti, da se z grabljenjem neštevilna gozdna zelišča potrgajo in poderejo,